

Ersätt, minska och förfina

En studie om lärosätenas arbete med att främja moderna
djurfria forskningsmetoder

Inledning

Forska Utan Djurförsök är en stiftelse som sedan mer än 50 år tillbaka arbetar för utveckling av moderna djurfria forskningsmetoder, där djurförsök ersätts med andra metoder.

Forskning utan djurförsök är, när den möjliggörs, betydligt mer effektiv än forskning som involverar djurförsök. Forskning med djurförsök innebär många gånger stort lidande för djuren och används ofta utan att det går att bevisa att det är en bra och effektiv forskningsmetod.

Sverige halkar efter i arbetet med att helt ersätta, alternativt minska och förfina djurförsök. Andra länder har en mer uttalad politik på området. Till exempel har Nederländerna som mål att bli bäst i världen på djurfria metoder senast år 2025. Storbritannien har tagit fram handlingsplaner för hur landet ska kunna kapitalisera på en ökad efterfrågan av djurfria forskningsmetoder, ett sätt att ge stöd till biotechindustrin.

Vi har kartlagt hur tio lärosäten i Sverige, som antingen samarbetar kring eller bedriver egen forskning som involverar djurförsök, arbetar för att ersätta, minska eller förfina djurförsöken. Resultaten visar att lärosätenas insatser varierar kraftigt.

Även Universitetskanslersämbetet har tidigare berört frågorna. Myndigheten har i sina granskningar ifrågasatt kvaliteten vid 12 av 21 granskade utbildningar inom biomedicin. Kritiken har bland annat handlat om att studenterna inte känner till vilka regelverk som gäller vid etikprövning. Detta, menar myndigheten, är särskilt allvarligt eftersom man inom biomedicin genomför försök på såväl djur som människor.

Lärosätena har en central roll i omställningen till djurfria forskningsmetoder och därför är det viktigt att de arbetar systematiskt med så kallade 3R-frågor (replace, reduce, refine). Varje lärosäte behöver en 3R-plan och även lärosätesövergripande statistik över användningen av djurförsök. Vår studie visar att det på båda dessa områden finns mer att önska. Frågor som rör 3R behöver också komma in i undervisningen, i så väl grundutbildning som i forskarutbildning.

Regeringen har nyligen aviserat satsningar på ett nationellt 3R-center. Det är något vi från Forska Utan Djurförsök efterfrågat under lång tid. Ett 3R-center har en mycket viktig uppgift i att samla och främja kunskaper kring djurfri forskning. Men det innebär inte på något vis att lärosätena kan abdikera från sitt ansvar, tvärtom. Om inte lärosätena visar framfötterna i arbetet med djurfri forskning kommer ett 3R-center inte få i närhet av den effekt som vi hoppas på.

Vi vill att Sverige tar upp kampen mot länder som Nederländerna och Storbritannien och blir en drivande kraft i att utveckla och främja metoder för djurfri forskning. Denna kunskapsuppbyggande studie är ett bidrag till en sådan utveckling.

Carina Franzén, kanslichef, Forska Utan Djurförsök

Innehåll

Inledning.....	2
Innehåll.....	3
Sammanfattning.....	4
Resultat.....	5
Endast tre av tio lärosäten har en 3R-plan.....	5
Djuretiska riktlinjer saknas vid samarbeten utomlands.....	6
Få lärosäten har plan för att ersätta djurförsök av högsta svårhetsgrad.....	7
Nästan alla lärosäten har ett djurskyddsorgan.....	8
Dela vävnad mellan forskare kan minska antalet använda djur.....	9
Över 400.000 djur totalt och fler än 3200 mest plågsamma.....	10
Metod.....	11

FAKTARUTA – 3R

Begreppet 3R myntades 1959 av två brittiska forskare i en bok om hur djurskyddet i forskningen kan förbättras. De 3R:en står för de engelska orden Replace, Reduce och Refine, som kan översättas till svenskans "ersätt, minska antalet och förfina". Det innebär att djurförsök så långt som möjligt ska ersättas (replace) med djurfria metoder, att antalet djur i försöken ska minska (reduce) och att metoderna ska förfinas (refine), vilket innebär att lidandet för djuren som används ska minskas, t.ex. genom smärtlindring och bättre djurhållning. När staten ger anslag till alternativa metoder går pengar alltså även till projekt för att "förfina" djurförsöken.

Forska Utan Djurförsök välkomnar de tre R:en som ett steg i rätt riktning, men anser att det kan vara vilseledande att betrakta de tre R:en som synonymt med begreppet "alternativ till djurförsök". Det gäller främst "Refine" som inte alls syftar till att vare sig ersätta eller begränsa användningen av djur.

EU har som mål att "ersätta alla försök på levande djur i vetenskapliga syften och i undervisningssyfte så snart det är vetenskapligt möjligt" (EU-direktiv 2010/63).

Sammanfattning

Studien bygger på en enkät som har besvarats av tio lärosäten som bedriver forskning med djurförsök.

Regeringen har uttryckt att alla myndigheter som är berörda av djurförsöksverksamhet ska ha en 3R-plan. När det gäller universitet och högskolor har man ansett att inrättandet av djurskyddsorgan innebär en tydlig förstärkning av 3R-arbetet på lokal nivå. Det står lärosätena fritt att besluta att deras djurskyddsorgan ska upprätta 3R-planer, men det är svårt att kunna uppfylla målen i lagstiftningen utan att ta fram planer för 3R-arbetet. Tre av de tio granskade lärosätena har en 3R-plan. Det vill säga en plan för att ersätta, minska förekomsten av och förbättra forskning med djurförsök. Ytterligare tre lärosäten är i begrepp att ta fram sådan plan.

Lika många, tre av de svarande lärosätena, uppger att de har etiska riktlinjer kring djurförsök som ska följas vid samarbeten utomlands.

Endast två av de svarande lärosätena har en plan för att försöka ersätta djurförsöken som är kategoriserade som högsta svårhetsgrad.

Nästan alla lärosäten har upprättat de djurskyddsorgan de enligt föreskrifter från 2013 är skyldiga att ha om de bedriver forskning med djurförsök. Ett lärosäte som borde ha ett djurskyddsorgan saknar fortfarande sådant.

Två av lärosätena har redan, och ytterligare tre är i begreppet att ta fram, en plan för hur vävnad från djur ska kunna delas mellan olika forskare för att minska antalet djur som används vid djurförsök. EU har direktiv som uppmanar medlemsstaterna att underlätta införande av program för gemensamt utnyttjande av organ och vävnader.

När vi frågar lärosätena om hur många djur som används är det flera lärosäten som inte har samlad kunskap om hela lärosätets verksamhet, andra ligger efter med statistiken. Från Jordbruksverket, dit lärosätena rapporterar in statistik, finns inte heller några aktuella uppgifter att hämta. Vi vet dock att det är många djur det handlar om. Bara de fyra lärosäten, som till oss lyckas rapportera in en någorlunda samlad bild av antalet djur som används för djurförsök, använde tillsammans över 400.000 djur år 2015 (fler än 3200 kategoriserade som mest plågsamma). Räknar man även in provfiske, som utförs hos SLU, ska över fyra miljoner djur adderas. Detta under ett enda år.

Sammantaget visar studien att det finns lärosäten som agerar förebilder och att det i varje enskild studerad fråga finns åtminstone ett par lärosäten som visar framfötterna. Det är ett tecken på att ett strukturerat och målinriktat arbete med 3R är fullt möjligt.

Vår studie visar också att det finns lärosäten som på ett eller flera områden behöver vidta åtgärder för att strukturera sitt 3R-arbete och för att leva upp till regeringens och lagstiftarens intentioner.

Resultat

Endast tre av tio lärosäten har en 3R-plan

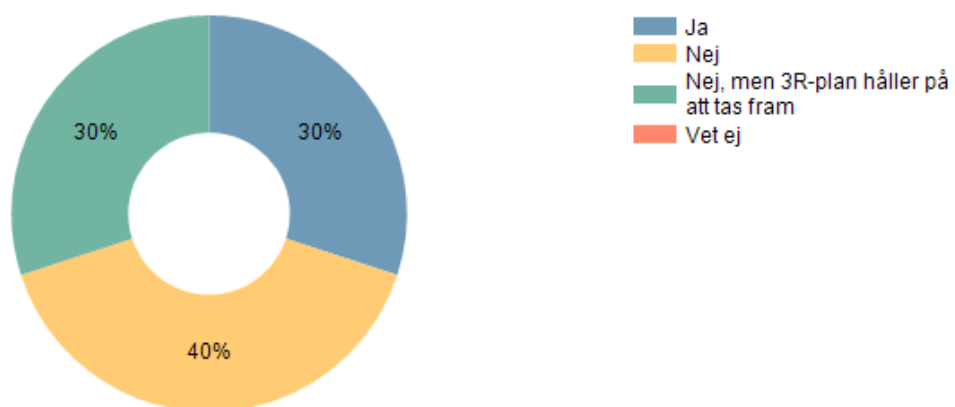
Det är sannolikt att ett lärosätes arbete med 3R (replace, reduce, refine) blir mer framgångsrikt om det finns en plan för hur arbetet ska bedrivas. Vid många lärosäten kan djurförsöksverksamhet äga rum vid forskargrupper, institutioner eller fakulteter helt skilda från varandra. Där blir det särskilt viktigt med en för lärosätet samlad plan för 3R.

När frågan ställs till lärosätena uppger endast tre (Karolinska institutet, Stockholms universitet och Linköpings universitet) av tio svarande lärosäten att de har en plan, ytterligare tre håller på att arbeta fram en plan. De faktiska planerna har inte granskats mer än i något fall och det fallet visar att lärosätet varit generös till egen fördel i tolkningen av vad som bör betraktas som en plan eller inte.

Ett par lärosäten som idag saknar plan uppger att de ändå försöker arbeta med 3R som en integrerad del i verksamheten. Även dessa lärosäten bör följa regeringens intentioner och upprätta planer.

Figur 1: Andel lärosäten med 3R-plan

Har lärosätet någon 3R-plan?

	Procent	Antal
Ja	30%	3
Nej	40%	4
Nej, men 3R-plan håller på att tas fram	30%	3
Vet ej	0%	0
	Svarande	10

Djuretiska riktlinjer saknas vid samarbeten utomlands

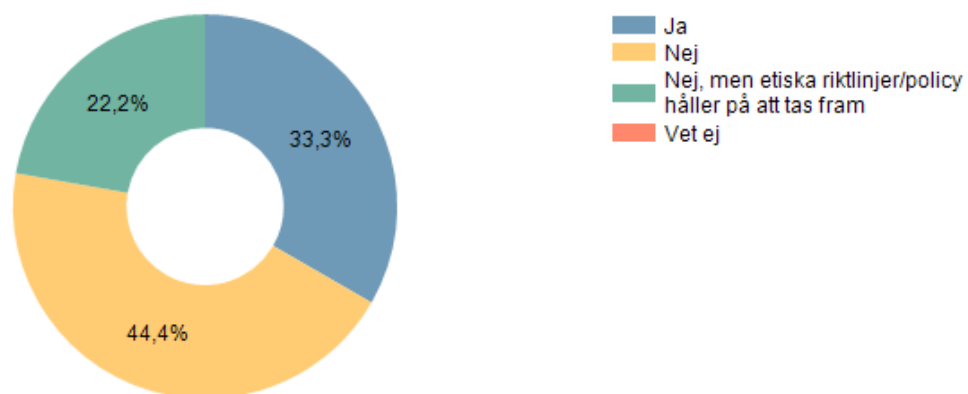
I vissa fall kan forskning som involverar djurförsök äga rum i andra länder när lärosäten från Sverige ingår i ett internationellt forskningsarbete.

När det handlar om huruvida lärosätet har etiska riktlinjer eller liknande policy som behandlar djurförsök och som ska följas i samarbeten med parter utomlands vid forskning med djurförsök, framgår att sådant är lika sällsynt som 3R-planer i den egna verksamheten. Fyra av nio svarande lärosäten svarar att etiska riktlinjer saknas. Tre lärosäten (Lunds universitet, SLU och Linköpings universitet) uppger att de har riktlinjer.

Ett par lärosäten som saknar etiska riktlinjer kring utlandssamarbeten hänvisar till lärosätets allmänna djuretiska riktlinjer och att forskning med djurförsök ska förskona djur från onödigt lidande.

Figur 2: Andel lärosäten med etiska riktlinjer kring djurförsök vid samarbeten utomlands

Har lärosätet etiska riktlinjer eller liknande policy som behandlar djurförsök och som ska följas i samarbeten med parter utomlands vid forskning med djurförsök?

	Procent	Antal
Ja	33,3%	3
Nej	44,4%	4
Nej, men etiska riktlinjer/policy håller på att tas fram	22,2%	2
Vet ej	0%	0
Svarande		9

Få lärosäten har plan för att ersätta djurförsök av högsta svårhetsgrad

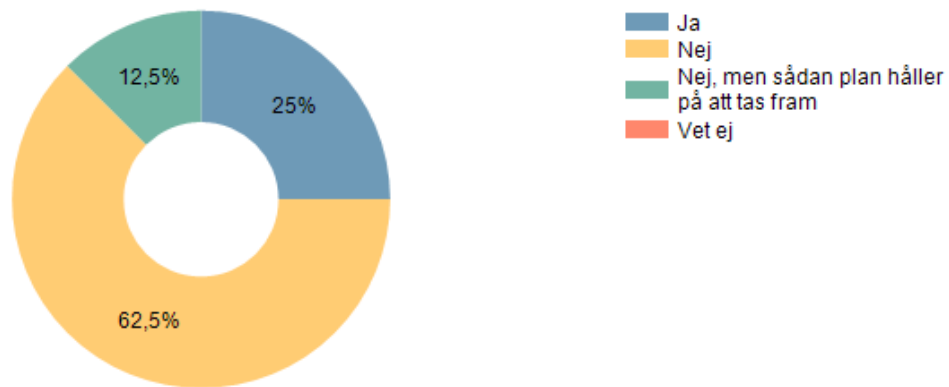
Djurförsök med högsta svårhetsgrad kan för att nämna några exempel handla om giftighetstester där djuren dör eller blir mycket svårt sjuka, forskning där djur får tumörer som orsakar sjukdom med smärta, ångest, utmärgling och lidande eller organtransplantation med avstöttningsreaktioner.

Fem av de åtta lärosäten som besvarat frågan uppger att de inte har någon plan för att ersätta djurförsök av högsta svårhetsgrad. Två lärosäten (Stockholms universitet och Linköpings universitet) uppger att de har en plan och ett lärosäte (Uppsala universitet) uppger att en plan är på väg att tas fram.

Av kommentarerna till svaren framgår att något lärosäte "i princip" inte har några försök av högsta svårhetsgrad och ett annat lärosäte framhäver att sådana försök är väldigt sällsynta. Vi tolkar svaren som att det ändå, även på dessa lärosäten, förekommer djurförsök av högsta svårhetsgrad. Även om det bara är enstaka fall bör en plan upprättas för hur dessa ska kunna ersättas med andra försöksmetoder.

Figur 3: Andel lärosäten med strategi för att ersätta djurförsök av högsta svårhetsgrad

Har lärosätet någon strategi eller plan för att försöka ersätta de djurförsök som klassificeras som högsta svårhetsgrad?

	Procent	Antal
Ja	25%	2
Nej	62,5%	5
Nej, men sådan plan håller på att tas fram	12,5%	1
Vet ej	0%	0
Svarande		8

Nästan alla lärosäten har ett djurskyddsorgan

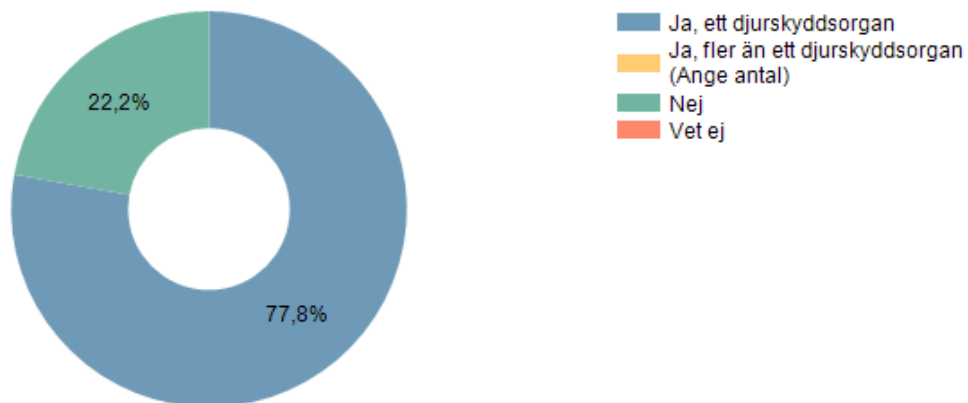
Lärosäten som använder eller föder upp försöksdjur är från och med den 1 januari 2013 skyldiga att ha ett djurskyddsorgan. Djurskyddsorganens sammansättning och uppgifter framgår av Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (2012:26) om försöksdjur.

Av de nio lärosäten som svarat på frågan uppger alla utom två att de har ett djurskyddsorgan. KTH saknar organ, men uppger att de endast bedriver forskning med djurförsök i samarbeten med andra lärosäten och inte på KTH. Södertörns högskola saknar djurskyddsorgan men kommer att inrätta ett sådant. Forska Utan Djurförsök vill poängtera att riktlinjerna varit gällande i över tre år och att implementeringen av dem är angeläget.

Bland de sju lärosäten som uppger att de har djurskyddsorgan uppger fyra att organet har en egen budget. Tre uppger att budget saknas. Forska Utan Djurförsök menar att man genom att föra budgetansvaret närmare det organ som har expertkunskaperna inom djurskyddsfrågorna kan förbättra förutsättningarna att bedriva ett aktivt 3R-arbete.

Figur 4: Andel lärosäten med djurskyddsorgan

Har lärosätet något djurskyddsorgan?

	Procent	Antal
Ja, ett djurskyddsorgan	77,8%	7
Ja, fler än ett djurskyddsorgan (Ange antal)	0%	0
Nej	22,2%	2
Vet ej	0%	0
Svarande		9

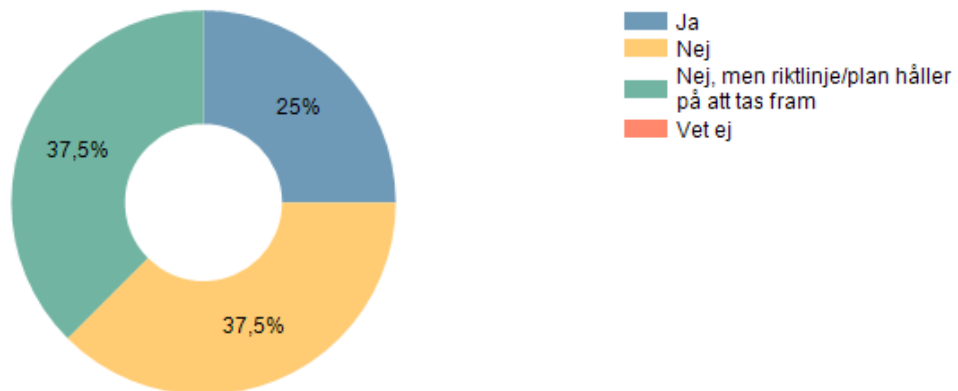
Dela vävnad mellan forskare kan minska antalet använda djur

En väg att minska antalet använda djur kan vara genom att främja att vävnad från djuret kan delas mellan olika forskare. I EU:s direktiv 2010/63/EU om skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål betonas vikten av detta. Där uttrycks bland annat att medlemsstaterna bör underlätta införandet av program för gemensamt utnyttjande av organ och vävnader från djur som avlivas.

Av de åtta lärosäten som besvarat frågan uppger två (Karolinska institutet och Linköpings universitet) att de har en plan eller riktlinje för att främja att vävnad från djur delas mellan forskare. Ytterligare tre lärosäten uppger att sådan plan eller riktlinjer håller på att arbetas fram och tre lärosäten uppger att sådan saknas.

Figur 5: Andel lärosäten med planer för att främja att vävnad från djur kan delas mellan forskare

Har lärosätet riktlinjer eller planer för att minska antalet använda djur genom att främja att vävnad från djuren kan delas mellan forskare inom lärosätet och/eller externt?

	Procent	Antal
Ja	25%	2
Nej	37,5%	3
Nej, men riktlinje/plan håller på att tas fram	37,5%	3
Vet ej	0%	0
Svarande		8

Över 400.000 djur totalt och fler än 3200 mest plågsamma

En förutsättning för att lyckas med ett strategiskt lärosättesgemensamt arbete med att ersätta, reducera och förfina djurförsök är att det finns bra kunskap om dagens förekomst av djurförsök med olika svårhetsgrader.

När vi frågar lärosätena om hur många djur som används är det flera lärosäten som inte har samlad kunskap om hela lärosätets verksamhet, andra ligger efter med statistiken. Föreståndarna vid olika forskningsprojekt rapporterar direkt till Jordbruksverket, uppenbarligen utan att det egna lärosätet gör en samlad bild av verksamheten. Från Jordbruksverket, dit lärosätena rapporterar in statistik, finns inte heller några aktuella uppgifter att hämta.

Vi vet ändå att det är många djur det handlar om. Bara de fyra lärosäten som till oss lyckas rapportera in en någorlunda samlad bild av antalet djur som används för djurförsök använde tillsammans över 401.717 djur år 2015 (3 219 kategoriserade som mest plågsamma). Räkningar man även in provfiske, som utförs vid SLU, ska över fyra miljoner djur adderas. Detta under ett enda år.

Metod

Denna studie bygger på en enkät som skickats ut till totalt 16 lärosäten som på förhand bedömdes vara lärosäten där djurförsök kan bedrivas. Fyra av dessa har uppgett att djurförsök inte bedrivs vid lärosätet. Två lärosäten, Högskolan Skövde och Örebro universitet har valt att inte besvara studien. Örebro med hänvisning till att inga däggdjur är involverade i deras djurförsök.

Således har tio av tolv tillfrågade djurförsöksverksamma lärosäten besvarat enkäten vilket ger en svarsfrekvens om 83 procent.

Enkäten skickades till respektive lärosätes rektor och/eller rektorssekreterare.

Enkäten (distribuerad genom det webbaserade undersökningsverktyget Easy Research Professional Edition) skickades via mejl första gången 2016-05-27 och efter flera påminnelser via mail och telefon stängdes enkäten den 2016-09-07.

Någon granskning av huruvida lärosätenas svar stämmer överens med verkligheten har inte gjorts. Svaren har tolkats med utgångspunkt i att lärosätena givit en korrekt verklighetsbeskrivning. Några av frågorna ger visst utrymme för tolkningar, samtidigt fanns öppna svarsalternativ och möjlighet till kommentarer. Den sammantagna bedömningen är att resultaten ger en relevant bild av lärosätenas insatser kopplat till frågorna.

Studien har genomförts och rapporten författats av Agenda PR på uppdrag av Forska Utan Djurförsök.